

# Het marxisme van Antoon Roosens

► *André Mommen*

“Jedes Land hat seinen eigenen Sozialismus.”

ARTHUR MOELLER VAN DEN BRUCK

Voor Antoon Roosens was de Vlaamse onafhankelijkheid het belangrijkste doel van zijn politiek denken en handelen. Dit project voorzag hij graag van een Gramsciaanse aanvulling om het Belgische labyrint waarin de Vlaamse kwestie verstopt zat, te duiden. Of Roosens ook een marxist was, kan men echter betwijfelen. Het marxisme gebruikte hij eerder als een soort excuus om zich te distantiëren van het rechtse flamingantisme waarmee hij in onmin leefde. Hij behoorde eerder tot de categorie van de nationaal-bolsjevisten<sup>1</sup> die de oplossing van het nationale vraagstuk koppelden aan de strijd tegen de eigen bourgeoisie. De eigen bourgeoisie had immers bewezen te laf en te onbekwaam te zijn om de nationale onafhankelijkheid te garanderen. Een toenadering tot de radicale arbeidersbeweging was daarom de aangewezen strategie.

\*

Roosens, die medeoprichter van het *Anti-Egmont-comité* (1977) was, had al een lange loopbaan in de niet-politieke Vlaamse Beweging achter de rug. Zo had hij mede aan de basis gelegen van o.a. het *Vlaams Actiecomité voor Brussel en Taalgrems* (1959) en de vluchtige politieke partij van de *Vlaamse Democraten* (1964). Toen hij zijn pamflet *De Vlaamse kwestie*<sup>2</sup> schreef, was hij al geruime tijd met marxistisch links in contact gekomen. Zo was hij in 1978 als opvolger van

Leo Michielsens voorzitter geworden van het uit de KPB voortgekomen *Frans Masereel Fonds*. Met Roosens beleefde het communisme zijn tweede<sup>3</sup> ontmoeting met het Vlaams nationalisme.

In 1978 beleefde Roosens ook zijn mooiste moment. Premier Leo Tindemans was vanuit het parlementaire halfroond naar de koning gehold om het ontslag van zijn regering aan te bieden. Zo was Roosens met zijn anti-Egmonders erin geslaagd een onaanvaardbare regeling rond Brussel te kelderen. De Vlaamse notabelen<sup>4</sup> deden de leeuw weer klauwen. Alles leek te kantelen. De CVP raakte in een leiderschapscrisis. De unitaire BSP ontplofte. De VU van Hugo Schiltz verloor haar fascistische vleugels rond Lode Claes in Brussel en rond Karel Dillen in Antwerpen.<sup>5</sup>

Met dat doen kantelen van de politieke machtsverhoudingen viel het trouwens nogal mee. In België voltrokken zich institutionele revoluties evenwel slechts langzaam. Hoeveel jaren heeft de socialistische arbeidersbeweging niet moeten wachten op het algemeen stemrecht (voor mannen)? In België waren de verzuilde en communautaire evenwichten reeds zo stevig verankerd dat toen voor overhaaste beslissingen geen ruimte meer was.

\*

In 1981, toen Roosens zijn ‘pamflet’ bij *Kritak* in Leuven inleverde, was de crisis rond Egmont al gaan liggen. De Vlaamse Beweging die even buiten haar zomerbedding was getreden, lag er daarna weer vredig bij. De economische crisis,

die na de tweede olieschok van 1979 de staatsbegroting in de verdrukking had gebracht, was ineens veel belangrijker geworden dan enig Vlaams schooltje in Komen of een Waalse stroper in Voeren. De devaluatie van de Belgische frank in 1982 had dat pijnlijk onthuld. De staatssteun aan de tot nationale sectoren uitgeroepen staal, kolen, glas, textiel en scheepsbouw kostte miljarden. De federalisering van België lag weer even in de ijskast. Brussel moest op betere tijden wachten om *région à part entière* te worden. Over de splitsing van het kiesarrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde werd niet meer gepraat.

\*

Roosens' analyse van de Vlaamse kwestie had als basisstelling dat in België twee volkeren, nl. het Vlaamse en het Waalse, leefden. Door het gebruik van het Frans in het overheidsapparaat en de heersende klasse was dat gegeven herleid tot een "taalkwestie", die ook een klassenstrijd in zich borg, nl. de ontvoogdingsstrijd van het Vlaamse volk tegen de eigen bourgeoisie. Roosens legt uit dat door de uitbreiding van de functies van het staatsapparaat en door de tertiërisering van de economie de Vlaamse kleine burgerij wel moest opkomen voor haar taalrechten. Het Frans was in de Vlaamse steden en dorpen slechts bij een kleine groep in gebruik als omgangstaal. Hier werd de taalstrijd dan ook snel gewonnen. Alleen in Brussel was dat niet het geval. Hier was het verfransingsproces in de negentiende eeuw veel sneller verlopen. Roosens zoekt de oorzaak daarvan in de sociale samenstelling van de Brusselse bevolking. Die samenstelling was als gevolg van de uitbreiding van het centrale staatsapparaat en van de financiële en culturele diensten anders dan in de Vlaamse steden. De invloed van de talrijke francophone bourgeoisie was dan ook diepgaander. Na 1870 nam die verfransingsdruk nog toe toen de kapitaalconcentratie zorgde voor het ontstaan van een holdingbourgeoisie.

Roosens stelt dat het ten val brengen van de francophone holdingbourgeoisie van cruciale betekenis is om de Vlaamse kwestie definitief op te los-

sen. De macht van de francophone bourgeoisie is immers niet alleen gebaseerd op de controle over de financiële en industriële infrastructures, maar ook op haar culturele dominantie. Dat gebeurt door middel van het gebruik van de Franse taal.

Om in die ontvoogdingsstrijd te kunnen slagen moet de opkomende Vlaamse intelligentsia volgens Roosens een alliantie aangaan met de arbeidersbeweging ten einde zo het francophone

monopoliekapitalisme – waarvan de holdingbourgeoisie de uitdrukking is – dat parasiteert op alle sociale klassen, te verslaan.

Anders dan in de gangbare communistische literatuur over het staatsmonopoliekapitalisme legt Roosens hier vooral de nadruk op de culturele en sociale dominantie van het monopoliekapitaal. Hij schetst tevens het bestaan van

twee fracties in het monopoliekapitaal. Enerzijds is er het autochtone Belgische kapitaal dat zich nog altijd in de handen van de grote Brusselse holdings bevindt. Anderzijds is er het buitenlandse monopoliekapitaal dat recentelijk naar Vlaanderen is gekomen om er te investeren in grote productie-eenheden. Deze Amerikaanse en Duitse monopolisten doen beroep op Vlaamse managers en onderaannemers, wat de indruk versterkt dat er al in de jaren zestig een Vlaamse bourgeoisie was ontstaan. Daarmee zou het project van Lodewijk De Raet uit het begin van de vorige eeuw weldra zijn gerealiseerd: de Vlaamse volkskracht moest zich in economische macht uitdrukken.

Roosens verwerpt die analyse als zijnde onjuist. De klasse van Vlaamse onderaannemers blijft economisch afhankelijk van het buitenlandse monopoliekapitaal en vormt derhalve geen zelfstandige machtsfactor. De Vlaamse managers zijn niets anders dan kaders in loondienst. Zij doen alsof ze de economische macht hebben, maar ze zijn in feite zetbazen van buitenlandse ondernemingen. Deze nieuwe klasse van ondernemers speelt volgens Roosens geen enkele autonome rol. Ze zou zich het liefste neerleggen bij de Belgische machtsverhoudingen waarin de holding-

*Roosens stelt dat het ten val brengen van de francophone holdingbourgeoisie van cruciale betekenis is om de Vlaamse kwestie definitief op te lossen.*

bourgeoisie, ook al is die op haar retour, nog altijd de lakens uitdeelt. Vandaar dat de Vlaamse intelligentsia, die numeriek sterk is toegenomen als gevolg van de ontwikkeling van het kapitalisme, deze Vlaamse bourgeoisie<sup>6</sup> niet moet volgen, maar beter steun kan zoeken bij de arbeidersbeweging. De taak van de nieuwe intelligentsia is nu om de reformistische arbeidersbeweging wakker te schudden en op haar historische roeping te wijzen. Ze zou daarom moeten breken met haar reformistische praktijk. In Gramsciaanse zin zouden de Vlaamse intellectuelen zich tot organische intellectuelen moeten omvormen om een democratisch en zelfstandig Vlaanderen te vestigen.

\*

Met dit pamflet over de Vlaamse kwestie heeft Roosens de grenzen van het democratisch flamingantisme afgetast. Maar ook niet meer dan dat.<sup>7</sup> Veel blijft in dit pamflet onaangeroerd of onopgehelderd. Dat geldt zowel voor de analyse als voor de strategische uitwerking ervan. Over een socialistisch Vlaanderen rept Roosens niet. Van een programma van nationalisaties evenmin.<sup>8</sup> Wat er na de val van de holdingbourgeoisie zou moeten gebeuren, is onduidelijk.

Roosens zet in zijn pamflet grote flamingantische stappen. Maar bestaat er wel een directe (of oorzakelijke) relatie tussen de uitbreiding van de functies van het staatsapparaat en de snelle vernederlandsing van het openbare leven in Vlaanderen? De opkomst van massabewegingen van arbeiders, middenstanders en boeren was in elk geval dé beslissende factor. Door de *civil society* werd de volkstaal van een curiosum dat door filologen werd bestudeerd, een politieke factor van grote betekenis. De democratisering van het stemrecht bracht immers vele kiezers uit de volksklassen in beweging. Politici hoorden voortaan die toegestroomde massa in haar eigen taal of dialect te woord te staan. Uiteraard had vooral de katholieke kerk hier een grote voorsprong omdat ze haar onderpastoors in elk dorp kon inzetten. Dat verklaart de greep van het politieke klerikalisme op het Vlaamse platteland én de neergang van de liberale partij.

Een tweede kwestie is het democratische gehalte van de Vlaamse ontvoogdingsstrijd. Is opkomen voor het gebruik en de erkenning van de volkstaal als administratieve taal in essentie democratisch? De taal is immers meer dan het volk. Het is een

instrument waarmee men meerdere politieke doelen kan dienen. In Roosens' geschiedschrijving van de Vlaamse Beweging merkt men die tweeslachtigheid. Zo is het voor hem verleidelijk om op de liberale flaminganten uit de negentiende eeuw te wijzen als maatschappelijk progressieve krachten. Er is ook het Vlaamse karakter van de eerste socialistische groepen in Gent. Het flamingantisme bezit dus wel degelijk democratische adelbrieven. Het probleem ligt evenwel elders. Dit vooruitstrevend flamingantisme heeft nooit veel aanhang gehad, omdat het een zuiver stedelijk verschijnsel was met op het platteland de heerschappij van het zwarte woud. De opkomende Vlaamse Beweging vertegenwoordigde later dan ook vooral de klerikale kleine burgerij en boeren uit de dorpen. De onderpastoors speelden hierin een grote rol. Ondernijnden ze niet de katholieke hiërarchie die aanleunde bij de francofone grootgrondbezitters en de conservatieve bourgeoisie?<sup>9</sup>

Een derde heikel punt is de relatie tussen flamingantisme en fascisme. Ook hier hanteert Roosens de klassieke excuses over de collaboratie. Die laatste zou een "ontsporing" (dus een bedrijfsongeval) zijn geweest. Zo stelt hij dat niet het VNV, maar Rex "het echte fascisme" vertegenwoordigde, omdat tussen het Rexisme en het Belgische holdingkapitalisme geen enkele fundamentele contradictie bestond (blz. 56). Volgens Roosens moet een "echte fascistische middenklasse" aanleunen bij de heersende klasse, hetgeen in Vlaanderen onmogelijk was. Dat is een nogal betwistbare redenering. Als het VNV dan niet "echt" fascistisch was, wat was het dan wél?

Een vierde punt is Roosens' analyse van de Belgische economische machtsverhoudingen. Zo stelt hij dat de holdingbourgeoisie nog een – zij het dan een verzwakte – machtsfactor in België voorstelt. Ze zou het staatsapparaat nodig hebben om haar minder winstgevende industriële participaties te beschermen en aldus in Brussel via de francofone kleine burgerij haar politieke greep op België hebben weten te behouden. Echter, de Brusselse holdingbourgeoisie was toen al virtueel failliet en ze was daarom bezig met uitverkoop te houden aan het transnationale kapitaal. Over de relatie tussen de toplaag van de Belgische bourgeoisie en de Brusselse kleine burgerij is meer te melden dan hetgeen Roosens vertelt. Deze kleine bezitters en witte boorden hadden in de jaren zestig gebroken met hun traditionele

politieke vertegenwoordigers door naar het FDF over te lopen. Op het vette randje van de Schaarbeekse burgemeester Roger Nols na bleef dat FDF "democratisch" en overkoepelde het een brede coalitie van socialistische, liberale en christendemocratische<sup>10</sup> militanten. Sommigen zijn daarna naar hun oorspronkelijke schaaftal teruggekeerd. Er is voorts geen direct verband tussen FDF en de leiders van de grote holdings na te wijzen, omdat deze laatsten liever voeling hielden met de Franstalige liberalen en christendemocraten.

\*

Roosens, die nochtans zijn werkzame leven in Brussel woonde, stelt dat de Brusselse agglomeratie, in tegenstelling tot andere hoofdsteden, geen industriële gordel ontwikkelde en dat de groei van de stad in de negentiende eeuw vooral via de uitbreiding van de dienstverlening en het staatsapparaat gebeurde. De cijfers die hij daarover produceert, zijn betwistbaar. De groei van de Brusselse agglomeratie werd in belangrijke mate wel degelijk door de opkomst van de industriële kanaalzone bepaald. De industriële gemeenten (Molenbeek, Anderlecht, St. Gillis) kenden tot voor kort zelfs een talrijk industrie-proletariaat. De verfransing vorderde er slechts zeer langzaam. En dat gold uiteraard ook voor de industriële gemeenten stroomopwaarts en -afwaarts van de Zenne. Wél is juist dat het aandeel van de industriearbeiders in de totale bevolking slinkt. Maar dat is algemeen en geen typisch Brussels verschijnsel. Vandaag vormen de allochtone arbeiders in Brussel een grote groep. Over dat mediterrane proletariaat volstaat Roosens met twee cryptische zinnnetjes. "In de zestiger jaren kende Brussel wel een overweldigende immigratie van gastarbeiders. Maar zolang deze niet geïntegreerd zijn, kunnen zij geen rol spelen in de socio-politieke dynamiek, tenzij als een potentieel subproletariaat met alle gevaren daaraan verbonden." (blz. 73)<sup>11</sup>

Als Roosens het heeft over de arbeidersklasse, dan heeft hij het over "de politiek bewuste arbeidersklasse, die ook op het cultureel terrein de klassenstrijd zou voeren." (blz. 75) Die strijd staat natuurlijk in het teken van de Vlaamse zaak. Op die Vlaamse arbeidersklasse moet de nieuwe klasse van Vlaamse intellectuelen haar hoop ves-

tigen. Hoe dat moet gebeuren, dat laat Roosens in het vage. De ene keer heet het dat de arbeidersklasse de leiding moet nemen in de strijd tegen de heersende klasse. Even verder zijn het dan weer de intellectuelen die de eerste viool spelen.

Omdat in zijn pamflet de kwestie Brussel van cruciaal belang is, zet Roosens vooral hoog in op de Vlaamse intellectuelen die in Brussel "vrijwel immuun" zijn geworden voor de "kleinburgerlijke drang tot identificatie met de franstalige bourgeoisie". Van die Vlaamse intelligentsia beweert hij dat zij de "niet geringe verdienste [heeft om] door haar eenzame strijd steeds opnieuw de werking van de Belgische politieke machine te ontredderen." Roosens onthult ons evenwel niet waarom deze Vlaamse intelligentsia zo resistent is voor het verfransingsproces.<sup>12</sup>

Roosens, die zich de Italiaanse taal ooit toe-eigende, schrijft in lyrische termen over de vorming van een nieuwe (Gramscianse) hegemonie die het "hele volk" moet omvatten. "Alleen een klasse die de volksnationale karakteristieken van de onderliggende klassen weet te integreren in haar eigen ideologie en cultuurpatroon, kan het intellectuele en morele leiderschap van het hele volk op zich nemen. Alleen in Brussel is de bourgeoisie erin geslaagd de onderliggende klassen, hoofdzakelijk de middenklassen, onder haar hegemonie te plaatsen." (blz. 70) Roosens waarschuwt dan ook de "intellectuele verraders" van de Vlaamse zaak: wie in Brussel overschakelt op het Frans, kiest voor "de bourgeoisie, tégen de ondergeschikte groepen en klassen." (blz. 71) Uiteraard beschouwt Roosens Brussel niet alleen historisch, maar ook geografisch als een Vlaamse stad. De Walen hebben er niets te zoeken. Alleen voelen ze zich er zo op hun gemak, omdat ze hier hun taal kunnen blijven spreken. Maar ook zij plegen verraad aan het Waalse volk, omdat ze zich hierdoor moedwillig van hun basis afsnijden. Zo is de cirkel voor Roosens rond.

Probleem is dat Roosens ons niet aannemelijk kan maken hoe hij Brussel (ooit) zal zien ver-vlaamsen. De overgrote meerderheid van de immigranten gaat er immers over op het Frans als voertaal. Het aantal Vlamingen heeft de neiging te dalen, dit ondanks de overkomst van gesubsidieerde Vlaamse intellectuelen. Hoe kan

Roosens dan volhouden dat Brussel weer een Vlaamse stad kan worden? Daar Roosens deze praktische bezwaren niet met overtuigende argumenten kan oplossen, moet hij van dik hout planken zagen. "Het is politieke dwaasheid te beweren dat Vlaanderen het zonder Brussel ook wel zou kunnen of menen dat men een 'zelfstandig' Vlaanderen kan oprichten zonder Brussel. Het verlies<sup>13</sup> van Brussel zou voor het Vlaamse volk een economische en culturele ramp betekenen van grotere omvang dan deze veroorzaakt door de Contrareformatie in de 16<sup>e</sup> eeuw." (blz. 81)

\*

Roosens tuigde zijn völkisch project marxistisch op in een periode dat het eurocommunisme bij een deel van links groot krediet had verworven. Iedereen sprak over historische compromissen en organische intellectuelen alsof de geschiedenis van de klassenstrijd voor goed afscheid van de gewelddadige revolutie had genomen. Dat verklaart waarom Roosens zijn Vlaams-nationalistisch project met de hulp van Gramsci bij links kon binnendragen. Men hoefde de intellectuele middenklassen die "vervreemd zijn van het volk waartoe zij behoren", maar wakker te schudden om ze in een brede coalitie met de arbeidersklasse een nuttige rol te laten spelen. Met de hulp van Gramsci kreeg het flamingantisme hierdoor een marxistisch deklaagje.

Dat neemt niet weg dat deze integratie van Gramsci in het flamingantische discours problematisch is. Roosens ziet immers de Vlaamse natie vooral als een "gemeenschap". Die opvatting staat evenwel haaks op het natieconcept dat we vanuit de Franse Revolutie kennen. Roosens is, zoals alle Vlaamse nationalist, hier schatplichtig aan de Duitse of romantische school. Alleen laat hij elke definiëring van het nationalisme weg. Hierdoor hoopt hij allicht geen slapende honden wakker te maken. Ook vermijdt hij elke referentie naar de klassieke marxistische geschriften.<sup>14</sup> Gramsci verschijnt dus bij Roosens slechts ten tonele om aan de Vlaamse intellectuelen een mooie "organische" rol toe te kennen.

De aan de arbeidersbeweging toebedeelde leidende rol blijft bij Roosens zuiver hypothetisch, want nergens programmatisch uitgewerkt. De positie van de vakbeweging waarop Roosens zo zwaar inzet, wordt nergens geanalyseerd vanuit

een concrete situatie. Roosens speelt hier gewoon met een joker, omdat de vakbonden steeds meer met arbeidsvoorwaarden dan met taaleisen begaan zijn geweest.

Roosens maakt van de Vlaamse intelligentsia een soort paard van Troje dat hij eigenlijk overal naar binnen kan rijden. De positie van die intelligentsia wordt eveneens niet concreet geanalyseerd. De verzuilde intellectuelen zijn ook daarna hun organisaties of politieke partijen trouw gebleven. Dit omwille van den brode. Van een progressieve verkaveling links van het midden is het nooit gekomen. De vrijzinnigen waren al blij dat ze meer leraren moraal in het rijksonderwijs konden benoemen. Ze hebben er een bloeiende opleiding moraalwetenschappen in Gent aan overgehouden. De aanzwellende zachte sector bracht geen flaminganten meer voort, maar wel geitenwollensokken. Deze groene jongens en meisjes wilden zonder leeuwenvlag anders en vooral beter gaan leven in het groene hart van Vlaanderen.

\*

Veel van hetgeen Roosens in 1981 nog voor ogen stond, is inmiddels een hersenschim gebleken. De langzame neergang van het democratisch flamingantisme ging gepaard met de leegloop van de Volksunie op haar linker- én rechtervleugel. Aan de IJzervlakte komt nauwelijks nog volk opdagen. De met runetekens omhangen Vlaamse fascistenvonden een tehuis bij het Vlaams Blok. Het Vlaams Blok realiseerde merkwaardig genoeg de door Roosens geponeerde doorbraak naar de arbeidersklasse, maar dan met behulp van een uitgesproken racistisch discours.<sup>15</sup> Op het taalfrent is het ook al kommer en kwel. Het Engels werd de *lingua franca* van het kapitaal in Vlaanderen én Brussel.

Alle alternatieve projecten die Roosens nog heeft meegemaakt, zijn nooit aan de politieke marge ontstegen.<sup>16</sup> Daarvoor ontbrak het aan een brede sociale basis en aan respons van de kant van de ontzuilde intelligentsia. Gedaan met geven en toegeven? Geen morzel Vlaamse grond meer voor de Franstaligen? Sinds Egmont heeft het proces van staatshervorming gezorgd voor vooral veel spiegelgevechten. Het heeft de grote massa in wezen allemaal koud gelaten. Brussel is inmiddels wel een volwaardig gewest geworden en dus, op een aantal institutionele mechanismen

na, ontsnapt aan Vlaamse controle. De Belgische boedelscheiding is een technische discussie die de politieke partijen en de diverse regeringen voeren. De Vlaamse intelligentsia vindt dat best nu ze vooral in Brussel haar eigen culturele zandbak<sup>17</sup> zelf mag vullen.

De grote uitdaging is nu welk Vlaanderen en Wallonië een plaats kunnen vinden in de Europese economische ruimte en in de zich globaliserende wereldeconomie. Roosens dacht op het einde van zijn leven dat een democratische Vlaamse staat het werkinstrument moest worden tegen de schadelijke gevolgen van de ongeremde internationale marktwerking. Zal de leeuw hiervoor evenwel nog willen klauwen?

## Noten

1. Het nationaal-bolsjevisme werd in de tijd van de Weimarer Republiek door de emblematische figuur van Richard Scheringer gesymboliseerd. Scheringer brak openlijk met Hitler toen die na een interview weigerde om een socialistische koers te gaan varen. Hij stapte toen met mediabegeleiding over naar de KPD. Otto-Ernst Schüddekopf, *Linke Leute von Rechts. Die nationalrevolutionären Minderheiten und der Kommunismus in der Weimarer Republik*, Stuttgart: W. Kohlhammer, 1960, blz. 287-305.
2. Antoon Roosens, *De Vlaamse kwestie. 'Pamflet' over een onbegrepen probleem*, Leuven: Kritak, 1981, 141 blz.
3. De eerste ontmoeting vond plaats in het interbellum.
4. Dat gold niet voor alle Vlaamse notabelen. Alois Gerlo van het Vermeylenfonds was bij voorbeeld vóór. Alois Gerlo, *Noch hoveling noch gunsteling. Een levensverhaal*, Kapellen: DNB/Pelckmans, 1989.
5. Uit beide partijtjes ontstond het Vlaams Blok.
6. Roosens gebruikt de term "comprador bourgeoisie" of "lompenbourgeoisie" niet, maar zijn analyses gaan wel in de richting van dat concept waarmee André G. Frank enige bekendheid verwierf (André Gunder Frank, *Lumpen-bourgeoisie et lumpen-développement*, Parijs: Maspero, 1971). Roosens bagatelliseert de Vlaamse bourgeoisie die nog wel industriële producten voortbrengt, zoals Bekaert of de Vlaamse textielfabrikanten, maar die grotendeels is mislukt als autonome klasse van fabrikanten (zie Gevaert).
7. Die speurtocht leverde wel meer op dan tot dan toe door de *Werkgroep De Witte Kaproenen* uit Deurne was gepubliceerd. Deze laatste groep meende dat Vlaanderen een soort kolonie was en dus rijp was voor een bevrijdingsstrijd. *Werkgroep De Witte Kaproenen, Het kolonialisme in Vlaanderen: pleidooi voor een sociale revolutie*, Brugge: De Galge, 1969. De *Werkgroep Arbeid* van Paul Van Caeneghem en het tijdschrift *Het Pennoen* van Jan Olsen bewogen zich ook op dat nationaal-bolsjevistisch snijvlak waar zich Roosens bevond.
8. Dat is des te opmerkelijker daar in deze periode in Frankrijk links een *Programme Commun* heeft aangenomen dat in 1981 na de verkiezingen van Mitterrand zal worden ten uitvoer gelegd.
9. Wat priester Daens beleefde, was daarvan het dramatische gevolg in een periode dat het Vlaamse platteland in volle crisis was als gevolg van de dalende graanprijzen en de hoge pachtprijzen. (Dat is althans de stelling van Lode Wils in *Het Daensisme. De opstand van het Zuidvlaamse platteland*, Leuven: Davidsfonds, 1969.) Om uit die crisis te geraken moesten vele boerenzonen emigreren en de achterblijvers moesten steeds meer agrarische overschotten naar de markt zien te brengen om te kunnen overleven. De streken waar de *Belgische Boerenbond* geen aanhang vond, neigden dan ook naar het Daensisme en het politieke flamingantisme. In die streken staat het *Algemeen Boerensyndicaat* (ABS) nog altijd sterk. Maar van de andere kant vindt men ook in deze regio's het volkse katholieke liberalisme dat veelal haar aanhang heeft onder boeren die hun fruit of groenten rechtstreeks naar de veiling of de markt brengen.
10. Ook de in Antwerpen geboren Gaston Moulin, die communistisch volksvertegenwoordiger voor Brussel was, stapte in 1971 naar het FDF over.
11. Roosens woonde nochtans in Schaarbeek waar de migranten ook in zijn buurt reeds talrijk waren.
12. Dat geheim is gemakkelijk te ontsluiten: het betreft hier hoger opgeleide Vlamingen die veelal vanuit de provincie zijn overgekomen en die aan een of andere door de overheid gesubsidieerde instelling werken. Het betreft hier eigenlijk "vreemden" in het Brusselse sociale weefsel. Ze vormen een Vlaamssprekende middenklasse die naast de francofone kleine burgerij kan overleven door haar positie in de overheidsinstellingen (de omroep, het gerecht, het onderwijs, de culturele instellingen en de vele Vlaamse diensten). Hun carrières verlopen uitsluitend via beschermde eentalige kanalen. Men zou ze als een door de staat gesubsidieerd intellectueel substraat kunnen aanduiden. Zoals de meeste Turken, Marokkanen en Kongolezen gaan ze vaak in dezelfde straat of wijk leven en ze zijn, omwille van evidente redenen, warme aanhangers van de multiculturele samenleving geworden.
13. Roosens gaat soms ver op dit pad: "Brussel is veroordeeld tot culturele steriliteit, totdat het zich opnieuw inschakelt in de Vlaamse volksgemeenschap en de volwaardige hoofdstad van Vlaanderen wordt." (blz. 83)

14. Uit mijn talrijke gesprekken weet ik dat hij de marxistische literatuur over de nationaliteitenkwestie goed kende. Alleen ontbreekt elk spoor daarvan in dit pamflet. Ook ontbreken verwijzingen naar de nationale bevrijdingsstrijd in de Derde Wereld, hoewel geweten is dat Roosens zich openlijk en in het Frans heeft gesolidariseerd met de Cubaanse Revolutie van Fidel Castro. Marie-Noëlle Cloës, *Vivre à Cuba*. Préface de Marcel Niedergang, postface de François Fejtö; encarts d'Antoon Roosens, Doornik: Casterman, 1968.
15. Zonder evenwel het vakbondsapparaat te kunnen overnemen.
16. De financiële afwikkeling van de *NV De Nieuwe Pers* die het weekblad *De Nieuwe* en het *Tijdschrift voor Diplomatie* uitgaf, had Roosens trouwens kopschuw gemaakt voor elk nieuw persavontuur waarvoor geen brede financiële basis kon worden gevonden. Zijn vriend Paul Eyben die de lancering van het weekblad *Toestanden* daarna ondanks alles doorzette, kon zeker niet op zijn warme steun rekenen.
17. Vooral dan in de zwaar gesubsidieerde culturele sector (met veel muziek, toneel, dans en cafégezang) die nogal krampachtig de gelijkwaardigheid (of superioriteit) van de Vlaamse culturele prestaties ten aanzien van de francofone sector moet bewijzen. Vendelzwaaiers en trommelaars zijn dus niet meer welkom.